

Ռիցազադափարական համակարգերը հին եվ նոր աշխարհակարգերի համատեմատում

Յուրաքանչյուր պատմական ժամանակահատվածին հատուկ քաղաքակրթական համակարգի շրջանակներում գոյություն ունեցող և այդ համակարգի առանցքային սկզբունքների հիման վրա գործող հասարակության ձևն արտահայտվում է միջերով, որոնց միջոցով ամրագրվում և տարածվում են տվյալ հասարակության համար սկզբունքային բնույթ ունեցող նորմերը: Ներկա ժամանակաշրջանի համար ակտուալ է միայն մի քաղաքակրթական համակարգ՝ ինֆորմացիոն (չնայած երբեք չի կարելի անտեսել այն, որ միաժամանակ պահպանվում են նախորդ քաղաքակրթական համակարգերից մնացած հետքերը՝ արժեքներ, կառույցներ, նորմեր և այլն), որը և կատարում է համակարգող և կարգավորիչ դեր բազմաթիվ և տարաբնույթ մշակութային արեալներից ծնվող և տարածվող ինֆորմացիոն ազդակների առումով: Ներկայի ինֆորմացիոն քաղաքակրթության համար առավել բնորոշ է դիցաբանական համակարգի տիրաժավորումը: Սա հատկապես ուղղված է այդ համակարգի այն տարրերի պատճենահանմանը և բազմացմանը, որոնք միջերի միջոցով ամրագրում են հասարակության ապրելակերպի և մտագործունեության պատկերները, ինչն իրականացվում է հիմնականում զանգվածային (մասսայական) կուլտուրայի¹ մեխանիզմների կիրառման միջոցով:

Բոլոր դիցաբանական համակարգերի հիմնական նպատակադրումներից մեկը նշված համակարգի համար առանցքային Աշխարհի/Տիեզերքի² կամ Նոր Աշխարհի միֆոլոգեմի ձևավորումն է, որի հիման վրա արդեն կանխորոշվում են այդ աշխարհը բնութագրող հիմնական չափանիշները կամ պարամետրերը՝ տարածությունը և ժամանակն արտահայտող միֆոլոգեմները, որոնք էլ որոշում են այդ արարված Աշխարհում գոյության, կյանքի ընկալումները, գոյի շարժումը:

Նոր Աշխարհի արարման միֆոլոգեմը կարող է արտահայտվել երկու եղանակով. առաջին եղանակը կապված է Արարչի կողմից Տիեզերքի արարման գործողության նկարագրման հետ, իսկ երկրորդը՝ Հին Աշխարհի քանդման կամ ոչնչացման և Նորի

¹ «Կուլտուրա» եզրը սույն հոդվածի մեջ օգտագործվում է միայն «մասսայական» ածականի հետ՝ հակադրվելով «մշակույթ» եզրին:

² Այսինքն՝ ի տարբերություն Քաոսի, կանոնակարգված և օրինաչափությունների շրջանակներում գոյություն ունեցող Աշխարհ:

արարման հետ: Այս երկրորդ եղանակն ավելի բնորոշ է Դեմիուրգի³ համար, քան Արարչի:

Ժամանակակից աշխարհի բրենդա-գովազդային դիցաբանական համակարգում կարևոր դեր կատարող դիցաբաղադրականության համար նման միֆոլոգեմ է դառնում Մառը պատերազմի ավարտը, որը նշանավորում էր Հին Աշխարհի քանդվելը, նրա գոյության վերջը, այսինքն՝ այլևս չեն գործում այն արժեքները, նորմերը և կանոնները, որոնցով պայմանավորված էր վերջինիս կանոնակարգված կյանքը և պատկերը: Զանգվածային գիտակցության տեսակետից ավարտվում է մի դարաշրջան, արարված Աշխարհի գոյության մի փուլ, որի պարամետրերը՝ ժամանակի և տարածության հատուկ տիպի ընկալումը, աշխարհը բաժանում են երկու մասի՝ տարածության առումով, և ժամանակի ընթացքն այդ երկու մասերում տարբեր է, ինչի մասին վկայում են պատմության ընթացքի և պատմական իրադարձությունների մասին իրարից բոլորովին տարբերվող պատկերացումները:

Այդ ընկալումներն արտահայտված են, օրինակ՝ հայտնի ամերիկյան գիտնական Ֆրենսիս Ֆուկույամայի մի շարք աշխատանքների վերնագրերում՝ «Պատմության ավարտ», «Վերջին մարդը», «Մեծ ճեղքում»: Հինն ավարտվեց, և պետք է սկսվի Նորը, սակայն այն չի կարող անմիջապես հստակ կերպով իմաստավորվել: Այս տեսանկյունից «Մեծ ճեղքումը» նշանաբանում է ժամանակների կապի խզում, որոշակի առումով հերթական զրոյական⁴ կետ՝ հին աստվածների կործանումից հետո նոր աստվածներն անմիջապես չեն հաստատվում: Զրոյական շրջան, որի ընթացքում հաստատվում են նոր «աստվածները», սկսվում է նոր դարաշրջանը: Նոր դարաշրջանի սկզբնավորման համար անհրաժեշտ է բոլորովին նոր որակի իրադարձություն, մի բան, որի նմանը չի եղել, և որի տեքստային արտահայտությունը կարող է հավակնել նոր հայտնության դերն ստանձնելուն, նոր ժամանակների Մուրբ գիրք դառնալուն: Այդպիսին էր, օրինակ՝ Նոր կտակարանը, որը ինֆորմացիա էր պարունակում ոչ միայն

³ Դեմիուրգ հունարեն նշանակում է «արհեստավոր», «վարպետ»: Նա պատրաստում է նոր, դեռ երբևիցե գոյություն չունեցած բաներ այնպես, ինչպես վարպետն է սարքում իր մտացածրը: Տարբերվում է մշակութային հերոսից նրանով, որ իր ստեղծածը նոր է: Օրինակ՝ Պրոմեթևսը մշակութային հերոս է, որը մարդկանց տվեց արդեն իսկ գոյություն ունեցող կրակը և ոչ թե արարեց կամ ստեղծեց այն:

⁴ Քրիստոսի ծնունդը գիտակցվել է որպես նոր դարաշրջանի առաջին օրը և տարին՝ շատ ավելի ուշ: Նույնը՝ մուսուլմանական հիջրան:

Քրիստոսի Գողգոթայի և հարության մասին, այլ նաև՝ նրա բերած նոր Օրենքի: Այդպիսին էր Ղուրանը, որն ուրվագծում է ումմայի կենսագործունեության սկզբունքները հաստատող սակրալ հիմքերը և Ալլահի ու նրա մարգարեի կողմից տրված օրենքները: Նման օրինակները շատ չեն, և քչերն են ունեցել նման համընդհանուր հնչեղություն՝ ունենալով երբեմն ավելի լոկալ նշանակություն, օրինակ՝ Ռեֆորմացիան ու Լյութերը և այլն:

Ելնելով այս տրամաբանությունից՝ կարելի է գալ եզրակացության, որ նման իրադարձություն-հայտնություն դառնալու, կամ որպես այդպիսին ընկալվելու, կամ որպես այդպիսին ներկայացվելու հավակնություն ունի սեպտեմբերի 11-ը (9/11)՝ նյույորքյան «երկվորյակ» աշտարակների կործանման իրադարձությունը, որից հետո մեկը մյուսի հետևից սկսեցին ստեղծվել և տարածվել տեքստեր, որոնց հիմնական նպատակն էր նոր իրողության ի հայտ գալու մասին հայտարարելը: Նոր իրողության առանցքը նոր չարիքի՝ միջազգային ահաբեկչության դեմ պայքարն է: Պատահական չէին անմիջապես այդ իրադարձությանը հետևած Միացյալ Նահանգների նախագահ Ջորջ Բուշ-կրտսերի բառերը նոր Խաչակրած արշավանք սկսելու մասին: Ակտիվորեն օգտագործվում է դեռևս սառը պատերազմի ժամանակ մասսայական գիտակցության վրա ներագդելու առումով իր բացառիկ էֆֆեկտիվությունն ապացուցած Սատանայի միֆոլոգեմը: «Չարիքի կայսրությունը» փոխարինվում է ալ-Կաիդայի մութ անհայտությամբ, ինչը հեշտությամբ իդենտիֆիկացվում է քառսի հետ: Շահագործման է հանձնվում տիպիկ դիցաբանական անտագոնիստ հերոսի կերպարով հանդես եկող Ուսամա բեն Լադենի կերպարը, որը դառնում է այդ մութ անհայտության բոլորի համար ճանաչելի նշանը: Նրա թաքնվելու տեղը ոչ ոք չգիտի, նա հայտնվում է՝ միայն իրեն հայտնի օրենքներից ելնելով, և ամեն անգամ նրա այս կամ այլ ձևով բացահայտվելը մահացու վտանգ է ներկայացնում կանոնակարգված աշխարհի համար⁵:

Այս իրադարձություն-հայտնությունից հետո ժամանակը նորից իր գծային ձևն է ընդունում, որն այդուհանդերձ քառսի ուժերի հետ յուրաքանչյուր բախումից հետո ընդունում է մշտապես դիսկրետ շրջադարձի դրսևորում: Դա տեղի է ունենում ամեն

⁵ Պարզ է, որ հակառակորդ կողմի համար բոլոր նշանները հակառակ նշանակություններն ունեն:

անգամ, երբ այն ինչ-որ ազդակ է ձևավորում գերբնական հատկանիշներով նշված հարթության մեջ, որը մասսայական գիտակցության մեջ հասկացվել է դիցաբանացված բրենդին՝ «ալ-Կաիդա» անվանմամբ: Գծային ժամանակը ճեղքվում է և նորից շարունակվում իր հարթության մեջ ազդակի ընկալման և բրենդա-գովազդային իրականության մեջ տեղադրման գործողությունն ավարտելուց հետո: Գծային ժամանակի տրամաբանությունը թույլ չի տալիս անվանել, օրինակ՝ վերլուծական ստեղծագործությունը «Արդյո՞ք հարկավոր է Ամերիկային արտաքին քաղաքականություն», ինչպես դա արեց Հենրի Քիսինջերը: Գծային ժամանակի տրամաբանության մեջ այն ամենը, ինչը կապված է վերջնական նպատակի՝ չարիքը պատժելու հետ, ակնհայտ է, անվիճելի և անմիջական:

Տարածության կատեգորիան նույնպես պետք է համապատասխանի նոր դիցաքաղաքականությանը, և այդ նպատակով ստեղծվում է Մեծ շախմատային տախտակը՝ իր մասնատված, ամբողջականությունից զրկված, «բալկանացված»⁶ Եվրասիայով, Մեծ Միջին Արևելքով, Ընդլայնված Եվրոպայով, «չարիքի առանցքով»: Էական է միայն այն, ինչը մեր գիտակցության կողմից ընկալվում է միայն ժամանակի տվյալ ընկալման համատեքստում և ինչը հասկանալի է մեր հիմնական միֆի՝ չարի և բարու պայքարի, այսինքն՝ այլ կերպ ասած՝ գլոբալ կոնֆլիկտի հարթության մեջ: Մեծ շախմատային տախտակը նման է դիցաբանացված աշխարհի մյուս բոլոր նկար-քարտեզներին, որոնք հաղորդում են այդ աշխարհի տարածքային պատկերումը, և որոնցից յուրաքանչյուրն ուներ իր աշխարհի կենտրոնը՝ Երուսաղեմ, Հռոմ, Մեքքա, Ողիմպոս/Օլիմպոս, մի շարք անվանում ունեցող տարածքներ (այն պետությունները կամ շրջանները, որոնք կամ հայտնի էին, կամ էլ կարևոր նշանակություն ունեին աշխարհի կենտրոնի տեսակետից): Մնացած ամեն ինչը քարտեզից դուրս էր մնում, այսինքն դուրս էր տվյալ դարաշրջանի այս կամ այլ հասարակության մշակութային գիտակցության սահմաններից: Այդպես էլ Մեծ շախմատային տախտակի վրա կան միայն մի քանի պետությունների և տարածաշրջանների անուններ, մնացածը՝

⁶ Այս տեսանկյունից չափազանց հատկանշական է «բալկանացված Կովկաս» արտահայտությունը, որը տերմինաբանական առումով աշխարհագրական լինելով, աշխարհագրության հետ էական կապ չունի, ամբողջովին դիցաքաղաքական է:

անտեսվում են, ակտուալ չեն կամ գոյություն չունեն այդ քարտեզն ստեղծող դիցաքաղաքականության տեսանկյունից:

Այն հանգամանքը, որ տիեզերքի կենտրոնը տեղադրված է Նյու Յորքում, բոլորովին չի հակասում Եվրոպային՝ որպես շախմատային տախտակի գործողությունների հիմնական խաղահրապարակի հատկացված դերին: Ակնհայտ է նաև Դեմիուրգը, որը կառուցել և հղկել է խաղատախտակը, ստեղծել է խաղի կանոնները և բաշխել դերերը: Խաղացողների դերերը սահմանված են և սահմանափակված, նրանք ենթարկվում են խաղի կանոններին, իսկ խաղը հնարավոր է միայն այդ կանոններին հետևելու դեպքում: Չկան անհայտ կամ նոր խաղացողներ, գրեթե բացառվում է նրանց ի հայտ գալը, այսինքն՝ սահմանված նորմից շեղվելը: Նորի հայտնվելը քանդում է խաղի տրամաբանությունը, չեղյալ հայտարարում կանոնները, ի վերջո՝ կործանում խաղը, ինչը հավասար է տիեզերքը քառսի վերածելուն: Այդ իսկ պատճառով այս քարտեզը դեռ չի հայտարարում նոր հայտնության մասին: Բանն այն է, որ Ջ. Բժեզինսկին, ով փորձում է ստեղծել այս նոր դիցաքաղաքականությունը, դեռևս պատկանում է երկբևեռ աշխարհին, պատկերացնում է աշխարհը շախմատային տախտակի սևուսպիտակ երկգույնության օրինաչափությունների համաձայն, ինչը ուրվագծելով նոր աշխարհի հնարավոր դիցապատկերներից մեկը, իրականում հեռու է վերջինից, սակայն հեռու է դեռևս ապագա շատ ազդեցիկ հայտնության տրամաբանության բնորոշման տեսանկյունից: Հստակ չեն ուրեմն նաև դերակատարները՝ նրանց ամպլուան, քանակը, հատկանիշները, խորհրդանիշները:

Նոր հայտնության համար անհրաժեշտ է գիտակցել, թե որն է նոր դիցաքաղաքականության հիմնական սուբյեկտը: Սեմյուել Հանթինգթոնի հայտնի աշխատության անունն արդեն՝ «Քաղաքակրթությունների բախում», բարձրաձայնում է նոր աշխարհի հիմնական սուբյեկտների կամ, օգտագործելով Ջ. Բժեզինսկիի տերմինաբանությունը՝ խաղացողների մասին: Նոր հերոսները, որոնք իրար հետ մրցելով, բախվելով, պայքարելով, երկխոսության մեջ մտնելով, որոշելու են պատմության ընթացքը՝ քաղաքակրթություններն են: Հեղինակի բնորոշման վրա հիմնվելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ բևեռվելով քաղաքակրթությունների կոնցեպտի շրջանակներում համաաշխարհային գործընթացների ուսումնասիրության վրա, նա

ձգտում է ներկայացնել ժամանակակից աշխարհի զարգացման ընդհանուր պարադիգման: Համաձայն Ս. Հանթինգթոնի տեսության՝ ներկայում կարելի է հաշվել ընդամենը 7–8 քաղաքակրթություն: Հանթինգթոնյան քաղաքակրթությունները տարբերվում են իրարից և «հաճախ գտնվում են իրար հակազդելու և իրար հետ բախվելու վիճակում»: Նշված եղելությունն իրական է, ուստի բախումներն անխուսափելի են: Այն նման է նախամոնոթեիստական աստվածների բնավորությամբ և վարքագծով պայմանավորված դիցաբանական իրողությանը, որտեղ աստվածները, մրցելով իրար հետ, խանդելով իրար և այլն, պայքարում և խաղում էին միմյանց հետ մարդկանց միջոցով՝ օգնելով կամ խանգարելով նրանց, դրդելով ինչ-որ որոշումների և արարքների, անտեսելով նրանց կամքն ու ցանկությունները: Այդ ամենը կոչվում է ճակատագիր և որպես այդպիսին էլ պետք է ընկալվի և այդ անխուսափելի փաստի հետ ոչինչ չի կարելի անել:

Սակայն Ս. Հանթինգթոնն, այնուամենայնիվ, տեսնում է մի հնարավորություն, որը թույլ է տալիս խուսափել այդ կործանարար բախումներից. գոյություն ունեն ունիվերսալ արժեքներ, որոնք անհրաժեշտաբար պետք է ընդհանուր լինեն բոլոր քաղաքակրթությունների համար: Միայն այդ դեպքում հնարավոր կլինի վերջ դնել պատերազմներին, ոչնչացնել ահաբեկչության վտանգը և մեղմել կոնֆլիկտները: «Ժողովրդավարությունները չեն կռվում իրար հետ»:

Փաստորեն Ս. Հանթինգթոնը Դեմիուրգի դեր է հատկացնում իր նշած քաղաքակրթություններից մեկին, քանի որ այդ քաղաքակրթության արժեքային համակարգի հիման վրա է կառուցվում Նոր աշխարհը, որի հիմնական պարունակությունը սարքվել և ստեղծվել է այդ քաղաքակրթության արժեքների տրամաբանությունից ելնելով, այսինքն՝ համապատասխան այստեղ ընդունված լավի և վատի, բարու և չարի մասին պատկերացումներին:

Ա. Թոյնբից⁷ սկիզբ առնող քաղաքակրթությունների բազմաթիվ լինելու տեսությունը, հատկապես Ս. Հանթինգթոնի գործունեության շնորհիվ, իր բավականին

⁷ Ա.Թոյնբին էր առաջին մտածողը, որն օգտագործեց քաղաքակրթությունների բազմակիության և վերջինների տարբերությունների մասին թեզը, սակայն նա արեց դա՝ պայքարելով եվրակենտրոն պատմագրության և փիլիսոփայության դեմ՝ գտնելով, որ աշխարհին միայն Եվրոպայի դիտակետից և տեսանկյունից նայելը զրկում են այդ տեսակ հետազոտությունները օբյեկտիվությունից և իրական գործընթացների ճիշտ ըմբռնումից:

պարզեցված տարբերակով դարձավ վերջին տասնամյակի ընթացքում ամենահաճախ քննարկվող տեսություններից մեկը: Ավելին, այս կոնցեպցիայի հանթինգթոնյան տարբերակն օգտագործվեց որպես քաղաքականության գաղափարական հիմնավորում և որպես այդպիսին ավելի ակտուալացվեց: Այն իր լուրջ ազդեցությունը թողեց ոչ միայն ամերիկյան և եվրոպական էլիտաների, այլ նաև ռուս, չինացի, հնդիկ և այլ ազգերին և մշակույթներին պատկանող մտածողների վրա:

Օրինակ, վերջին ժամանակաշրջանի ամենահետաքրքիր ռուսաստանյան մտածողներից մեկը՝ Ս.Պերեպլեզինը, սկզբունքորեն ընդունում է քաղաքակրթությունների բախման դիցաբանական տեքստը, սակայն ստեղծում է բոլորովին այլ քարտեզ, որտեղ դիցաբանական հերոսների դիրքում են կայսրություններն՝ Ավստրալագիան, Եվրամերիկան, Եվրասիան, որը բաղկացած է երեք «ենթակայսրություններից» և այլն: Հասկանալի է, որ հեղինակի աշխարհագրական դիրքը կանխորոշում է նրա ստեղծած դիցաաշխարհաքաղաքական քարտեզի տեսքը և բովանդակությունը: Նրա աշխարհի պատկերն իրականում բոլորովին էլ չի հակասում Ս.Հանթինգթոնի դիցաբանական համակարգի սկզբունքներին, այլ միայն ճշտում է այդ դիցաբանության ընկալման (և ոչ թե կառուցման) ելակետերը:

Փոքր ինչ տարբերվում է Կոնդրատյևի և Նեկլեսսայի մոտեցումը: Այս գիտնականները համարում են, որ քաղաքակրթությունների բախման հիմքում ընկած են իդեալական կենսագործունեության կաղապարների նկատմամբ ձևավորված մոտեցումների սկզբունքային տարբերությունները, որոնցից բխում են նաև տնտեսության կազմակերպման տարբերությունները: Այսպիսով, համաձայն նրանց տեսակետի, քաղաքակրթությունները բախվում են ոչ թե էթնոկոնֆեսիոնալ տարբերությունների հետևանքով, այլ՝ տնտեսական զարգացման տրամաբանությունների տարբերության, որն արտահայտվում է Կայսրություն-Էկոնոմիկա տեսքով:

Նոր աշխարհի տրամաբանության սկզբունքները փորձում են բացահայտել նաև Ռուսաստանում բավականին հայտնի մեթոդաբան փիլիսոփաներ Պ. Շչեդրովիցկին և Ե. Օստրովսկին: Նրանց համոզմամբ, ներկա ժամանակներում անհրաժեշտ է հրաժարվել Հին աշխարհին հատուկ այն ձևակերպումից, որն ամրագրում է անցյալի

համար կարևորագույն երկու արժեքները, որոնցից բխում էր և որոնց հիման վրա հազարամյակների ընթացքում կառուցվել է ակտուալ քաղաքականությունը՝ «արյուն և հող»⁸: Փոխարենը պետք է ընդունել արժեքների նոր գույգ՝ «լեզու և մշակույթ»: Այս մոտեցման հեղինակների կարծիքով «աշխարհների սահմաններն անցնում են լեզվական գոտիների և այդ լեզուներին համապատասխանող ապրելակերպի տարածման գոտիների եզրերով»: Հասկանալի է հեղինակների մտածելակերպի հիմնական պատճառը՝ նոր ռուսաստանյան իրականությունը թելադրում է նոր գաղափարական հենակետեր փնտրել այդ իրականությանը համապատասխանող աշխարհաքաղաքականության ստեղծման համար: Այս որոնումները կարելի է համեմատել Ա.Դուգինի եվրասիականության աշխարհաքաղաքական տեսության հետ: Սակայն Շչեդրովիցկին և Օստրովսկին շատ ավելի խորն են և իրատեսական. նրանց կարծիքով գլոբալ միգրացիոն գործընթացներից բխող աշխարհընկալման փոփոխման օբյեկտիվ գործընթացի իմաստավորումը և ռուսաստանյան դիցաքաղաքական մտածելակերպը, որը վերապրել է կայսրության փլուզումը և բոլորովին պատրաստ չէ ՌԴ ազդեցության ոլորտի կրճատման գաղափարի հետ համակերպվել, այստեղ փոխլրացնում են մեկը մյուսին, ինչի շնորհիվ ստեղծվում է մի նոր միֆոլոգեա: Վերջինիս հիմքում ընկած է այն մոտեցումը, ըստ որի քաղաքակրթությունները Հին աշխարհում տարածքային-ռասայական բնույթ ունեն, իսկ ներկայում դրանք այլևս այդպես չեն կարող բնորոշվել, քանի որ, օրինակ՝ ռուսերեն լեզուն և մշակույթը, հեղինակների կարծիքով, բավարար հիմք են մի ամբողջական և միասնական քաղաքակրթության գոյության համար, որի մեջ են մտնում բոլոր այն իրական կամ վիրտուալ շրջանները, որտեղ տարածված է այդ մշակույթով և լեզվով պայմանավորված ապրելակերպը: Հետևաբար, կան որոշակի սահմաններ, որոնք շփման և հակադրման մեջ են գտնվում այլ լեզվամշակութային սահմաններով եզրված կայսրությունների սահմանների հետ: Այսպես, օրինակ՝ ռուսական լեզվամշակութային կայսրության սահմանների վրա հարձակման պատրաստ կանգնած են այլ նույնատիպ կայսրություններ՝ ֆրանկաֆոն, անգլաֆոն, չինաֆոն և այլն:

⁸ Այս արժեքների ձևակերպումները, դրանց միասնությունը և հակասությունները քննարկվել են գերմանական դասական փիլիսոփայության շրջանակներում՝ Ֆիխտեի, Շելինգի և այլոց ստեղծագործություններում:

Այսպիսով, ժամանակակից դիցաբանական պատկերների հիմնական միտումների վերլուծությունը վերը դիտարկված օրինակների հիման վրա վկայում է, որ ներկայում իշխող դիցաբանական համակարգը նախկին «սառըպատերազմականի» նման բխում է հակադրման և կոնֆլիկտի միջոցով աշխարհում տեղի ունեցող գործընթացները ընկալելու մտայնությունից: Այսինքն՝ Նոր աշխարհի բոլոր առաջարկվող դիցաբանական համակարգերն օգտագործում են կոնֆլիկտի, բախման և հակադրման հետևանքով առաջացող էներգիան որպես միակը, որը կարող է ապահովել զարգացումը, որը երաշխավորում է շարժումը, իրադարձությունների օբյեկտիվ հիմնավորվածությունը և տրամաբանական հետևողականությունը, ինչը հիմնվում է սովյալ դիցաբանությունից բխող սկզբունքների վրա:

Մեր տեսակետից յուրաքանչյուր պատմական դարաշրջանին համապատասխանում է միայն մեկ քաղաքակրթություն: Բազմաթիվ են մշակույթները, մշակութային համակարգերը, որոնցից յուրաքանչյուրն իր ներքին պոտենցիալից բխող հմտությամբ, ազատությամբ, արագությամբ, էֆֆեկտիվությամբ կատարում է այդ քաղաքակրթությանն առավելագույնն ադապտացվելու խնդիրը: Այստեղ է, որ հսկայական նշանակություն է ձեռք բերում թոյնբիական Մարտահրավերին պատասխանելու խնդիրը, սակայն պատասխանողը ոչ թե քաղաքակրթությունն է, ինչպես Ա. Թոյնբին էր պնդում, այլ մշակույթը, որի առանձնահատկությունները, հիմնարար արժեքները, որոնցից այն ստեղծվել է, որոնց հիման վրա կառուցվել, նպաստում են կամ խոչընդոտում ադապտացվելուն կամ քաղաքակրթական համակարգի կենտրոնից դեպի պերիֆերիա դուրս մղվելուն կամ ընդհանրապես լուսանցքային դառնալուն: Թոյնբիական «հերովդեսականները» ձգտում էին, Յահվեի տաճարի կողքին (և ոչ թե այն քանդելով) հռոմեական աստվածների տաճարներ կառուցելով, պատերազմ վարելու և հող մշակելու նոր տեխնոլոգիաներին տիրապետելով, ադապտացվել իրենց դարաշրջանի քաղաքակրթական համակարգին, սակայն հրեական մշակույթի հիմնարար արժեքներն ստիպեցին զելոտներին ընդդիմանալ այդ գործընթացներին, ինչն էլ ի վերջո հանգեցրեց Երուսաղեմի տաճարի կործանմանը:

Ներկայում նույնպես կան մշակույթներ, որոնք լավ են կատարում այդ խնդիրը, օրինակ՝ անգլոսաքսոնական բողոքական, ճապոնական, չինական և այլ մշակույթները, կան նաև այնպիսի մշակույթներ, որոնք որևէ պատկերացում չունեն նույնիսկ ներկայի քաղաքակրթական համակարգի մասին՝ աֆրիկական պիգմեյների, ամազոնյան հնդկացիների, ավստրալական անտառների խորքերում ապրող աբորիգենների մշակույթները: Ադապտացիոն գործընթացների էությունը կտրականապես տարբերվում է վերը նշված կոնֆլիկտի էությունից: Այն ազատ է պայքարից (չշփոթել մրցակցության հետ), պատերազմից և բռնությունից: Միաժամանակ այն չի պայմանավորում իր հաջողությունը մշակույթների հիմքերում ընկած էական արժեքների քայքայման հետ:

Այս մոտեցումը թույլ է տալիս դիտարկել կոնֆլիկտների լուծման հիմնահարցը որպես ադապտացիոն պրոբլեմ գլոբալ աշխարհի ինֆորմացիոն քաղաքակրթության համակարգում, որն իր նոր պահանջներն է առաջ քաշում և նոր մարտահրավեր ձևակերպում:

* * *

Անգլիացի սոցիոլոգ Ռոլանդ Ռոբերթսոնը, ուսումնասիրելով գլոբալացման հետ կապված երևույթները, հանգեց գուցեև պարադոքսալ թվացող այն եզրակացությանը, որ որքան ավելի համընդհանուր են և արտահայտված գլոբալացման հետ կապված ու ստանդարտացմանը և միանմանությանը մղող գործընթացները, այնքան ավելի մեծ պահանջարկ են ստանում տարբեր տեսակի տեղական առանձնահատկությունները: Այս դիտարկումների հիման վրա Ռ. Ռոբերթսոնը ձևակերպեց իր հաջորդ շատ կարևոր եզրահանգումը՝ «գլոբալ և լոկալ միտումները վերջին հաշվով փոխլրացնող են և փոխթափանցող, սակայն որոշ կոնկրետ իրավիճակներում կարող են և բախվել»:

Բախումները տեղի են ունենում այն «կոնկրետ իրավիճակներում», երբ լոկալ մշակույթը փորձում է մեկուսանալ, փակվել և իր ողջ ուժերը լարում է գլոբալ գործընթացներից խուսափելու, դրանցից չազդվելու համար:

Հասկանալի է, որ ներկայի համատարած տնտեսական, գիտական, կրթական, ինֆորմացիոն և այլ տիպի ունիֆիկացման պայմաններում նման փորձերը հանգեցնում են կամ մեկուսացող մշակույթի լուսանցքային բնույթ ստանալուն կամ էլ վերջինի ճակատագրական հետևանքներով պարտությանը, որի արդյունքում քայքայվում են

հասարակություններ, վերանում կամ առնվազն իրենց ինքնիշխանությունը կորցնում են պետություններ:

Գլոկալացման գործընթացների վերլուծաբաններից մեկը՝ Ուլրիխ Բեկը, պնդելով, որ կյանքի ստանդարտների համատարած համանմանեցումը վնասում է շուկայի զարգացմանը, գրում է. «Մինչև իր տրամաբանական եզրը հասցված ունիֆիկացված մշակույթը, որտեղ, մի կողմից, վերանում են լոկալ մշակույթները, իսկ մյուս՝ բոլորը սպառում են (ուտում, քնում, սիրում, հագնվում, հիմնավորում, երագում և այլն) նույն ձևաչափով... կնշանակեր շուկայի վերջ, շահույթների վերջ»:

Այստեղից էլ բխում են տարբեր շուկաներ մուտք գործելու հետ կապված ընկերությունների ջանքերն այդ շուկաներին համապատասխան տեղայնացնելու իրենց արտադրածը:

Սակայն այն ամենը, ինչը հասկացվում է «գլոկալիզացիա» ասելիս, կապված է հարցի միայն մի կողմի հետ: Գլոկալիզացիան նկարագրում և բացատրում է գործընթացները՝ գլոբալիզացման կենտրոններից նայելիս: Լոկալ մշակույթների դիրքը, որից նրանք պարտավոր են վերլուծել գործընթացները և արձագանքել դրանց իմաստավորված կերպով, զգալիորեն տարբերվում են:

Բանն այն է, որ տեղական ինքնությունը հիմնվում է ծավալով շատ ավելի լայն և իմաստային ցանկի տեսակետից բազմաթիվ էական հասկացությունների վրա, քան դա հնարավոր է տեսնել և ըմբռնել՝ չլինելով տվյալ մշակութային համակարգի մեջ և դիտելով այն միայն դրսից: Յուրաքանչյուր մշակութային համակարգ, ունենալով երկար հազարամյակների կամ դարերի պատմություն, իր գոյության ցանկացած պահին տարբերվում է հենց ինքն իրենից, քանի որ այն միշտ ակտուալացվում է այդ մշակույթը կրողների օբյեկտիվ բնութագրով, որը ցանկացած ժամանակաշրջանի և նույնիսկ պատմական պահի համար տարբեր է և՛ սուբյեկտիվ վերաբերմունքով, և՛ մղումներով: Այսինքն՝ ինքնության ամբողջական բնութագիրը նույնպես անընդհատ փոփոխական է:

Այս բավականին տրիվիալ դրույթներից բխում է հետևյալ եզրահանգումը. եթե համաշխարհային քաղաքակրթական հոսքերի հիմնական միտումները գլոբալիզացումն ու գլոկալիզացումն են, ապա այն մշակույթները, որոնց ուղղված են նշված հոսքերը, պարտավոր են մշակել իրենց համապատասխան այնպիսի

մոտեցումները, որոնք թույլ կտան այդ մշակութային համակարգերին միաժամանակ դինամիկ զարգանալ և ապահովել իր կրողների ինքնության ամրապնդումը և զարգացումը (չէ՞ որ որքան ավելի շատ արտաքին ազդակներ է ընդունում մարդը և իմաստավորված կերպով կարողանում դրանց պատասխան տալ, այնքան ավելի հաստատուն է նրա ինքնությունը, այնքան ավելի ամուր է իր անհատականությունը):

Ո՞րն է այդ պատասխանը: Մեր տեսակետից լոկալ մշակույթը, հիմնվելով իր արժեքային համակարգի խորքային վերլուծության և գիտակցված ընկալման վրա և օգտագործելով այդ արժեքային համակարգը որպես գտիչ, պարտավոր է իր մշակութային համակարգ թույլ տալ ներթափանցելու միայն այն քաղաքակրթական տարրերին, որոնք չեն կարող վնասել ինքնության փոքրաթիվ հիմնարար արժեքները: Քաղաքակրթական հոսքերի հետ եկող մնացած բոլոր տարրերը լոկալ մշակույթը պարտավոր է ադապտացնել և դարձնել իր անքակտելի մասը, ինչի շնորհիվ այդ մշակութային համակարգը հնարավորություն կստանա դինամիկ և արագ զարգանալու և միաժամանակ ընդգրկված լինելու ընդհանուր համաշխարհային մշակութային համակարգի մեջ:

Ինչպես նշում է գլոբալացման և գլոկալացման պրոցեսների ևս մեկ հետազոտող՝ Սթիվեն Լիբերը, ամբողջ համաշխարհային քաղաքականությունը ներկայում իրականացվում է ոչ թե պետությունների միջև, այլ այն ձեռք է բերել ներքին գլոբալիզացիոն իմաստ, որտեղ հատկապես սուր են հակասությունները գլոբալիզացիոն կենտրոնների և ցանցային համակարգերի միջև: Մեր դեպքում հիմնական ադապտացիոն գործիքը կարող է լինել «ցանցապետության» ձևավորումը: